

NEJIMINTA JURIAUS ANDROPOVO MĮSLĖ. –

Res.: *Чертопруд С. Андропов и КГБ. Москва: Яуза, Эксмо, 2004. 544 c.*

Jurijui Andropovui esant KGB vadovu (1967–1982 m.), prasidėjo naujas sovietinio saugumo veiklos etapas. Ši institucija sustiprėjo ir atgavo prarastas pozicijas šalies viduje ir tarptautinėje arenoje. Su J. Andropovu siejamas naujas kovos su antisovietiniu judėjimu laikotarpis, kai fizinio poveikio priemonės nustelbia psichologinio spaudimo priemones. Be to, 1982 metais jis tapo SSRS vadovu. Dėl tokios įspūdingos karjeros ir kontroversiškos veiklos J. Andropovo asmenybė istoriografijoje yra ne mažiau populiarūs nei kiti SSRS politiniai veikėjai.

Sergejaus Čertoprudo (žurnalisto) knyga „Андропов и КГБ“ įdomi ne tiek dėl J. Andropovo ar KGB veiklos analizės, kiek istoriografiniu požiūriu, kaip atskleidžianti tam tikras Rusijos šiuolaikinės istoriografijos tendencijas. Pozityvus KGB vertinimas, disidentinio judėjimo persekiojimo pateisinimas susijęs su atgimstančiu pozityviu sovietinės santvarkos vertinimu.

Autorius siekia apibūdinti šio sovietinio veikėjo asmenybę, išskirti svarbiausius jo gyvenimo etapus. Tačiau daugiausia dėmesio skiriama jo kovai dėl aukščiausiosios valdžios ir jo, kaip KGB vadovo, veiklai. Pateikdamas visuomenei mažai žinomus J. Andropovo gyvenimo ir veiklos faktus, autorius siekia „įminti jo mįslę“, nes visuomenė nedaug žino apie J. Andropovą. Visuomenėje yra susiformavę keli vienas kitam prieštaraujantys J. Andropovo įvaizdžiai. Vieni jį laiko liberaliu, išsilavinusiu, intelektualiu, o

kiti – intrigantu, karjeristu. Derėtų priminti, kad jį teigiamai vertino užsieniečiai, nes jiems buvo pateikiamas tam tikras J. Andropovo įvaizdis, ir KGB pareigūnai, o asmeniškai jį pažinoję, pavyzdžiui, jo asmeninis gydytojas, vertino neigiamai. Tai atsiminimais, įvairiais atsiliepimais ir moksliniais veikalais paremtas darbas. Autorius, remdamasis šaltiniais, tik pateikia faktus ir vengia daryti išvadas, tarsi siekia nuo jų atsiboti (kas jam ne visada pavyksta), ir tai menkina šios knygos vertę. Todėl tai aprašomojo, bet ne kritinio analitinio pobūdžio veikalas.

Autorius nuo pat knygos pradžios bando suintriguoti skaitytoją, pateikdamas nežinomų J. Andropovo gyvenimo faktų, asmeninio gyvenimo detalių, tokių kaip kilmė (žydų kilmės ir ne iš proletariato sluoksnio, kas buvo bandoma nuslėpti), dvi santuokos, gana santūrūs santykiai su vaikais, pomėgiai, buitės. Ne mažiau kontroversiška jo politinė veikla ir kelias link aukščiausių valdžios postų. Antrojo pasaulinio karo metais jis vadovavo diversinėms grupėms Karelijoje, to vėliau viešai išsižadėjo, be to, pats vengė eiti į karą. Jam būnant pasiuntiniu Vengrijoje 1956 metais, įvyko SSRS invazija į šią šalį ir, kaip pažymi autorius, jo pozicija turėjo įtakos SSRS veiksmams. Kovoje dėl valdžios išryškėjo neigiamos J. Andropovo charakterio savybės – klaida, lavravimas tarp skirtingų politinių jėgų, lengvas pozicijų keitimas, intrigos, paslaptingos jo konkurentų mirtys. Jau nuvertus N. Chruščio-

vą, 1964 metais jis pradėjo galvoti apie SSRS vadovo postą ir to siekė labai apgalvotai, rinkdamasis sąjungininkus ir pašalindamas priešininkus. J. Andropovo pavyzdžiu parodoma, kaip buvo siekiama aukščiausių postų SSRS. Tapęs SSRS vadovu, jis rengė kovos su korupcija, biurokratija, ekonominių reformų planus ir tai leido sukurti jo, kaip liberalo, naujos politikų kartos atstovo, įvaizdį, tačiau mirtis sustabdė šių planų įgyvendinimą ir apie tolesnius jo veiksmus, planus, jų efektyvumą ir padarinius galime tik spėlioti.

Kadangi J. Andropovo asmenybė susijusi su KGB, autorius nemažai dėmesio skiria ir šiai institucijai. Jos padėtis po Stalino mirties iki atėinančios J. Andropovui buvo sudėtinga, nes naujoji valdžia įvairiais būdais norėjo kontroliuoti KGB ir sumažinti jo galią. Taip pat pateikiama vertingos informacijos apie šios institucijos funkcijas, tikslus, jai keliamus uždavinius. Glaustai apibūdinami KGB vadovai iki J. Andropovo (J. Serovas, A. Šelepinas, V. Semičasnij), jų vieta KGB istorijoje. Tačiau iš šios knygos visiškai neaišku, kodėl būtent J. Andropovas 1967 metais buvo paskirtas tokios svarbios institucijos vadovu, juk jis iki to nebuvo labai pasižymėjęs. Vertindamas J. Andropovą kaip KGB vadovą, autorius analizuoja jo, kaip vadovo, teigiamas ir neigiamas savybes, kokiomis priemonėmis sustiprino KGB ir kokių naujovių įdiegė. Autorius, pasiremdamas KGB veiklą reglamentuojančiomis instrukcijomis, sovietinį saugumą įvardijo kaip politinę instituciją, kurios tikslas – garantuoti SSRS santvarkos saugumą. Taigi tai nėra paprasta slaptoji tarnyba, vykdanči tik žvalgybines ir kontržvalgybines funkcijas, o šios sistemos saugumo garantas. Neaišku, kokiais kriterijais vadovaudamasis, autorius pateikė tik tam tikrus KGB veiklos aspektus. Daugiau dėmesio skiriama kontržvalgybinei KGB veiklai, t. y. kovai su Vakarų valstybių specialiosiomis tarnybomis SSRS viduje, pramoniniu, techniniu šni-

pinėjimu, terorizmu, lėktuvų užgrojimais (paminėtas ir Brazinskių atvejis), agentais ir taip pa-brėžiamas KGB gynybinis pobūdis. Reikia pasakyti, kad autorius gana santūriai ir kukliai vertina KGB pasiekimus, nes jis „neva“ sunkiai susidorėjo su naujais uždaviniais, kai ryšiai su Vakarais padažnėjo ir SSRS tapo atviresnė pasauliui, ar terorizmu šalies viduje. Autorius teigia, kad Vakarų specialiosios tarnybos SSRS viduje pasiekė daugiau nei KGB užsienyje. Tai prieštarauja istoriografijoje įsigalėjusiai minčiai, kad KGB žvalgybinė veikla Vakaruose buvo plačiai išplėta ir daug pasiekė, ypač J. Andropovo vadovavimo KGB laikotarpiu. Užsienio istoriografija apie KGB žvalgybinę veiklą pasaulyje yra gausi, o ši knyga tarsi iškrinta iš bendro konteksto. Juk SSRS rėmė teroristus, KGB smarkiai plėtojo dezinformacinę ir propagandinę veiklą pasaulyje, buvo sukurtas platus agentų tinklas. Toks akcentų pasirinkimas leidžia kelti prielaidas, kokie yra tikrieji autoriaus tikslai. Vaizduojant SSRS kaip besiginančiąją pusę, atitinkamai pateisinamos ir visos jos taikytos priemonės prieš vidaus ir užsienio priešus.

Pastebimas autoriaus noras būti objektyviu vertinant J. Andropovo asmenybę. Remiantis įvairiais atsiliepimais, pateikiami tiek teigiami, tiek neigiami jo charakterio bruožai, apsiribojant lakoniškais išvadomis. Tačiau autoriui nepavyko išlikti objektyviam vertinant KGB veiklą. Turbūt įdomiausia ir kontroversiškausia knygos dalis, kurioje kalbama apie disidentus ir KGB penktosios valdybos (įkurtos J. Andropovo 1967 m.) kovą su jais. Disidentai ir jų veikla ne tik nuvertinami, bet ir iškraipomi jų tikslai bei motyvai, suteikiant šiai veiklai antivalstybinę prasmę. Tai rodo tokie teiginiai kaip „jų buvo tik kelios dešimtys“, dauguma disidentų yra „bespalvė masė“ (...), „disidentų veikla nekėlė grėsmės nacionaliniam saugumui, kėlė tik nemalonumus“ (202 p.). Tai, kad A. Sacharovas išplatino du šimtus dokumen-

tų Vakaruose, „yra ne disidentizmas, o kenkimas SSRS interesams ir nacionaliniam saugumui“ (170–171 p.). Kaltinant disidentus valstybės paslapčių perdavimu Vakarams ir taip pakenkus valstybei, iškraipomi ir nuvertinami tikrieji jų tikslai. Disidentai traktuojami kaip Vakarų valstybių specialiųjų tarnybų „penktoji kolona“, (...) „be jų disidentai būtų niekas“ (209 p.). Labai įdomiai autorius interpretuoja penktosios valdybos (ji buvo įkurta kovoti su antisovietinėmis apraiškomis) ir disidentų santykį „Disidentus pagimdė penktoji valdyba“, (...) „tik per šią tarnybą pasaulis sužinojo apie disidentus“ (210 p.). Bet juk buvo atvirščiai, nes suintensyvėjusi antisovietinė veikla skatino SSRS vadovybę imtis griežtesnių priemonių prieš opoziciją ir įkurti KGB padalinį, kovojantį su ja.

J. Andropovas laikomas liberaliu kovojant su opozicija ir jo priemonės „nebuvo jau tokios drakoniškos“ (196 p.). Bet kartu jaučiamas autoriaus noras pateisinti represijas. J. Andropovo liberalumas grindžiamas tuo, kad N. Chruščiovo laikais politinių kalinių buvo dešimtys tūkstančių, o J. Andropovui tapus KGB vadovu pagal 58 baudžiamojo kodekso straipsnį buvo nuteista tik tūkstantis (197 p.). Šiuo laikotarpiu daugiau taikytos psichologinio poveikio priemonės – profilaktiniai pokalbiai ir kitos viešąja nuomonę formuojančios priemonės. Tačiau kiti šaltiniai byloja, kad J. Andropovo laikotarpiu represijos ir teismai ypač suaktyvėjo. 1965 metais buvo nuteista 20 asmenų, 1968 – 129, o 1969 – 195 asmenys. Iš viso 1976–1980 metais nuteisti 346 žmonės. Tai neišsamūs duomenys, nes kai kurie disidentai buvo baudžiami pagal kitus baudžiamojo kodekso straipsnius¹. Autorius pateisina ir psichiatrijos taikymą kovojant su disidentais, juk „vyko šaltasis karas ir visos priemonės,

įskaitant ir psichiatrijos taikymą kovojant su disidentiniu judėjimu, yra pateisinamos“ (209 p.). J. Andropovo nuo atsakomybės už šios priemonės taikymą neatleidžia ir faktas, kad ne jis pradėjo ją taikyti. J. Stalino ir N. Chruščiovo laikais ji irgi buvo taikyta, bet ne tokiais mastais. Susimąstyti verčia ir retorinis autoriaus klausimas: „Jeigu J. Andropovas būtų buvęs šiek tiek žiauresnis, gindamas valstybės interesus, kas žino, gal žala valstybės saugumui būtų buvusi geresnė...“ (214 p.). Nors autorius nebaigia minties, iš konteksto ir kitų jo teiginių galima spręsti, kad, jo manymu, dar žiauresnėmis priemonėmis SSRS būtų išsilaikiusi.

J. Andropovo reformų planai gal ir leido sukurti jo, kaip liberalo, įvaizdį, bet žiaurios priemonės kovojant su antisovietinėmis jėgomis ir intrigos siekiant valdžios tam prieštarauja. Reziumuodamas autorius cituoja J. Andropovo asmeninį gydytoją: vis dėlto J. Andropovas buvo išugdytas totalitarinės sistemos ir marksistinės lenininės pasaulėžiūros žmogus, kas ir lėmė jo veiksmus“ (376 p.), o Kalifornijos universiteto politologijos profesorius K. Robsonas kelia prielaidą, kad jei ne J. Andropovo mirtis, tai jo reformos būtų pratęsusios SSRS egzistenciją (347 p.). Todėl manytina, kad J. Andropovo negalima laikyti naujos kartos politiku. Tokios išvados peršasi perskaičius šią knygą. Biografijos žanras nėra paprastas, nes reikia įsigilinti į kito žmogaus asmenybę, todėl autoriui tik iš dalies pavyko atskleisti sudėtingą, kupiną prieštaravimų J. Andropovo asmenybę, įsigilinti į jo veiksmų motyvaciją, nes į kai kuriuos klausimus duodami paviršutiniški atsakymai. O J. Andropovo ir KGB santykis nublinksta prieš jo politinių intrigų akcentavimą. Autoriaus siekis sumažinti J. Andropovo atsakomybę už politines represijas, psichiatrinėse ligoninėse suluošintus žmonių gyvenimus verčia abejoti ir jo paties objektyvumu.

¹ Семанов С. Андропов: 7 тайн генсека с лубянки. Москва, 2001, с. 86.